

סטיות בדקדוק המקרא

Author(s): אמוץ כהן

Source:

Beit Mikra: Journal for the Study of the Bible and Its World /

בית מקרא: כתב-עת לחקר המקרא ועולמו

כרך חוברת א (תשרי-כסלו תשל"ז), pp. 130-132

Published by: Bialik Institute, Jerusalem / מוסד ביאליק, ירושלים

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/23503614>

Accessed: 21-02-2020 20:12 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.



Bialik Institute, Jerusalem / מוסד ביאליק, ירושלים is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Beit Mikra: Journal for the Study of the Bible and Its World* / בית מקרא: כתב-עת לחקר המקרא ועולמו.

JSTOR

<https://www.jstor.org>

סטיות בדקדוק המקרא

מאת

אמוץ כהן

“ארריך ארור ומברכיך ברוך” (בראשית כ”ז, כט) – “מברכיך ברוך וארריך ארור” (במדבר כ”ד, ט) – “כל אכליו יִכְרֹת” (ויקרא י”ז, יד) – “והאלילים כליל יחלף” (ישעיהו כ, יח) – “יִכְתּוּב אֵלֶיהָ קִינִים וְהָגָה וְהִי” (יחזקאל ב, י)

ב נשוא לנושאה

הנשוא בלשון זכר, הנשוא נקבה. “לא נותר כל נשמה” (יהושע יא, כב) – “ונחשב לכם תרומתכם” (במדבר יח, כז) – “חזות קֶשֶׁה הוֹגֵד לִי” (ישעיהו כא, ב) – “מדן נשמע נחרת סוסי” (ירמיה ח, טז) – “מה יתן לך לֶשֶׁן רמיה” (תהלים ככ, ג)

ג נשוא לנושאת

הנשוא זכר יחיד, הנשוא נקבות רבות – “מצות יֹאכֵל” (שמות יג, ז) – “מצות יֹאכֵל” (במדבר כח, יז) – “שדמות חשבון אִמְלֵל” (ישעיהו טו, ח) – “ולא נמצא נשים יפות” (איוב מב, טז) – “טח מראות עיניהם” (ישעיהו מד, יח)

ד נשואה לנושאות

הנשוא יחיד נקבה, הנשוא נקבות רבות – “בנות צֶעֱדָה” (בראשית מט, כב) – “ועיני קמָה” (שמואל א ד, טז) – “בהמות שדה תערוג אליך” (יואל א, כ) – “תשיגוהו כמים בלהות” (איוב כז, כ) – “ספֹּתָהּ בהמות ועוף” (ירמיהו יב, ד)

ה נשואה לנושא

“מדוע שובבָה העם” (ירמיהו ח, ה) – “וארון ד’ נלקָחָה” (שמואל א’ ד, יז) – “רק שתי דוגמות במקרא. ואולי באה צורה זו במילה נלקחה לשם הדגשה, כמו “עלי היו קִלְנָה” (בראשית מב, לו)

אין לשון המקרא נקיה ממה שאפשר לכנות שיבושים דקדוקיים. כבר בפרק ראשון של כתבי הקודש – בראשית פרק א פסוק יד – אנו נתקלים בסטיה מחוקי הדקדוק: במאמר “יהי מאורות” אין תיאום בין הנשוא והנושא, הנשוא בא בלשון יחיד בשעה שהנושא הוא בלשון רבים. בולט יותר חוסר התיאום במאמר “ארריך ארור ומברכיך ברוך”; שני הנשואים באים בלשון יחיד והיו צריכים להיות בלשון רבים – “ארורים, ברוכים” כשם שהנשואים “ארריך ומברכיך” הגם בלשון רבים.

מספרם של החריגים במקרא הוא רב, הוא עולה בהרבה על מאה. כמעט שאין אנו חשים בהם. מתוך שיגרה ומתוך ריכוז מעיינינו בעיקר בתוכנם הנעלה והמקודש של ספרי המקרא, אנו פוסחים על הסטיות בלא לחוש בהן ובלא להתעכב עליהן. רק אם מְרַכְזִים את תשומת הלב לענייני לשון, מתבלטים החריגים הדקדוקיים. מעניין שחכמי המסורה ופרשנים רבים לא התעכבו על הסטיות והניחום בלא הערות ובלא הסברות, פרט למקרים בודדים. מתקבל הרושם כי הם לא ראו בחריגות משום פסול, בה בשעה שהם התעכבו הרבה על “קרי וכתוב” לגבי מילים וחלקי מילים לא דוקא חשובים.

ניתן לחלק את הצורות השונות של החריגים לכמה חלקים. בכל חלק נביא חמש דוגמות.

א נשוא לנושאים

הכוונה למקרים שהנושא הוא רבים ממין זכר ואילו הנשוא הוא יחיד.

ו נשואים לנושא
 "תמו למס" (ישעיהו טז, ד) רק דוגמה אחת
 אחרות.
 הלשון הארמית:

ז כמה מילים שהן באות כמעט רק בצורה חריגה.
 (1) הָיָה. "יהי מאורות" (בראשית א, יד) "ויהי חמת אלהים" (בראשית לה, ה) "ונחלה לא יִהְיֶה לוֹ" (דברים יח, ב) "כי יִהְיֶה נערה בתולה" (דברים כב, כג) "אבן שלמה יהיה לך" (דברים כה, טו)

(2) יָלַד. "בני יעקב אשר יֵלֶד לוֹ" (בראשית לה, כו) "ולעבר יֵלֶד שני בנים" (בראשית י, כה) "וליוסף יֵלֶד שני בנים" (בראשית מא, ג) "בני רחל אשר יֵלֶד ליעקב" (בראשית מו, כב) "בני יוסף אשר יֵלֶד לוֹ" (בראשית מו, כז) אבל: "ובנות יֵלְדוּ להם", "בטרים הרים יֵלְדוּ" (3) טוב. "טוב עוללות אפרים" (שופטים ח, ב) "טוב אבנה ופרפר" (מלכים ב, ה, יב) "טוב פת חרבה" (משלי יז, א) "קרבת אלהים לי טוב" (תהלים עח, כח) "טוב לי תורת פיך" (תהלים קיט, עב) אבל: "טובה חכמה מגבורה" (קהלת ט, יז)
 (4) מים. הנשוא בא ביחיד "ולא יהיה עוד המים למבול"

"נתן עליהם מים" (שמואל ב כא, י) "עבר המים הוידוניהם" (תהלים קכד, ה) "מי גדה לא זרק עליו" (במדבר יט, יג) "ולא הָיָה מים לעדה" (במדבר כ, ב) "ולא הָיָה מים למחנה" (מלכים ב, ג, ט) אך רבים גם המקרים של נשוא במספר רבים לגבי הנושא מים.

הבאנו חמישה חמישה פסוקים מכל אחד מעשרת הסוגים המפורשים. ואין בכל אלה אלא כשליש או כרבע מהמספר הכולל של החריגים שבמקרא. וצפה השאלה: מה שורש הסטריות הללו? האם חוסר הקפדה על חוקי הדקדוק, אם חוסר ידיעה בשימוש הלשוני, אם פליטת פה של המקריא המקורי, או פליטת קולמוס של הסופר המעתיק, או של המדפיס? סים והמעתיקים במרוצת הדורות.

ב וכן לגבי נקבות.
 "ותקרבה בנות צלפחד" (במדבר כז, א) יתורגם פְּתַקְדַּמַּת בְּנֵי צִלְפַּחַד, בתרגום חזקוני: ותקרב בנות צלפחד.
 ג נשוא לפני נושאים לא בני אדם יבוא לא רק ביחיד, אלא גם בלשון נקבה:
 "הלכו העצים" (שופטים ט, ח) יתורגם ד' תִּהְבַּת אֶלְאֶשְׁנֵי אֶרֶץ בְּתִרְגֻּם חֲזֹק: הִלְכָּה הָעֲצִים.
 ואגב גם בלשון העממית נוהג שימוש כזה. לדוגמה לא ייאמר "הלכו" (במובן חלפו) הימים, אלא הלכה הימים – רִאֲחַת אֶל־אֵיָם.
 הוא הדבר לגבי שם תואר. "הרים גבוהים" יתורגם הרים גְּבוּהָה, "גִּבְיָאֵל עֲלֵיהָ".
 ויש ששם תואר לנקבה יבוא על משקל זכר.

ויותר מכך: "והיתה צעקה... אשר כמוהו ל נהיתה וכמוהו לא תוסיף" (בר' יא.ו). דומה כי במתכוון נקט כאן לשון זכר. התוכן החמור של מצוות ואיסורים מוזיק לשון נמרצת קצרה, דבר שניתן לבצע בצורה הזכרית של הנשוא.

רבים החריגים בספר ישעיה. מתמיה היאך נמצא אצלו חריגים "זועקים" כגון "חזות קשה הוגד" והרי אין לעושר לשון ולכוח ביטוי כלשונו של ישעיה. נראה שחומרת תוכן הדברים ובקשר לכך סערת הרוח ולשון הדיבור של הנביא גרמו להסחת דעתו מעניינים שבבלבש הלשוני. לעומת העיקר שבחשיבות התוכן נראתה לו ההקפדה על צורות דקדוקיות דבר שבטפול.

מועטים החריגים בנביאים ראשונים. מסירת הדברים נאמרת שם בלא התרגשות ובלא סערה. לכן סגנונם שקול ודקדוקם בדוק. וייתכן כי יד התקופה בדבר. דברי התורה שייכים אולי לשכבה לשונית קדומה, לתקופה שבה לא הקפידו עדיין להצמיד למילת השורש תוספות לשם סימון מין מספר וזמן. לומדי לשון זרה, בטרם נכנסו לסוד דקדוקה, משתמשים באופן ארעי בציון שורש המילה בלא לציין ע"י תוספות לסימון מין מספר זמן וכו'. "אני לדבר עברית" אומרים המתחילים טרם ירדו לפרטי הדקדוק, הנטיות וכו'.

בחלקם המזערי של החריגים במקרא הרי הם בודאי פרי טעות, העתקה לקויה. הרי לדוגמה "ויבוא אל הגויים" (יחזקאל לו, ב) הנשוא מוסב כאן על נושאים רבים והיה צריך להיות "ויבואו". ואכן מעירים חכמי המסורה: "סבירין ויבואו". שלוש פעמים מובא ביחזקאל החריג הזה בליווי הערת "סבירין". נראה שההיתקלות של אל"ף עיצורית (ממילת ויבואו) עם אל"ף עיצורית (של המילה אל) הגורמת להיבלעות האל"ף הראשונה, הביאה לידי הצליל הנשמע כאל"ף אחת והשומע העתיק וקבע את הכתיב בטעות.

מעופרת תיקרא בערבית "חאמל" (שפירושה טוענת, נושאת) ולא חאמלה. על בקשה או פקודה יענה הערבי מילת נימוס "חאדר", שפירושה: מוכן ומוזמן. אבל גם האשה עונה חאדר ולא חאדרה. ועוד כאלה כמה דוגמות של דיבור בצורת משקל זכר, אפילו אם הדבר מוסב על נקבה.

בשפות אירופיות אין הנשוא משתנה בנטיות השונות. המילה *did* נשארת בצורתה בכל המינים והמספרים. כיוצא בכך שם תואר. המילה *good* אינה משתנה והיא יפה לגבי כל מין וכל מספר, כגון: "טוב אנשים בא" והכונה: אנשים טובים באו. אין צורך איפוא לצייד גם את הנשוא ואת הלוואי בסימני מין ומספר; הנשוא כבר מציין מין ומספר. חסכוני מעין זה יש במקצת גם בלשון המקרא, כגון: ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה (בראשית כג, א) ולא "שנים". "שבעים נפש" (שמות א, ה) ולא "נפשות", "ויהי הגשם ארבעים יום וארבעים לילה" (בראשית ז, יב) "ויהי לי שור וחמור ועבד ושפחה" (בראשית לב, ו) "והנה ששון ושמחה, הרג בקר ושחט צאן, אכול בשר ושתו יין אכל ושתו כי מחר נמות" (ישעיה כב, יד) תמורת: "אתם הורגים, שוחטים אוכלים שותים" וכו'. וכן: "נקהלנו" ועמד על נפשמ ונוח מאיביהם והרוג בשונאיהם" (אסתר ט, טז). סימול הפועל הראשון פוטר את יתר הפעלים.

נוכח חוקי הדקדוק המובאים לפנינו מן הלשון הערבית עשויה לצוץ סברה כי מה שנראה לנו במקרא כסטיה, אינו אלא שימוש תקין, שימוש לשוני קדום לגיטימי שלא היו עליו עוררין. הרי, כפי שאמרנו, אין מוצאים במקרא הערות כל שהן לגבי הרוב הגדול של החריגים, גם החזרה של כמה חריגים מעידה על כך, כגון: "מברכין ברוך".

קשה להניח כי המחברים לא ידעו את השימוש המדויק. סטיות נועזות ביותר אנו מוצאים בתורה, כגון "כי יהיה נערה בתולה".